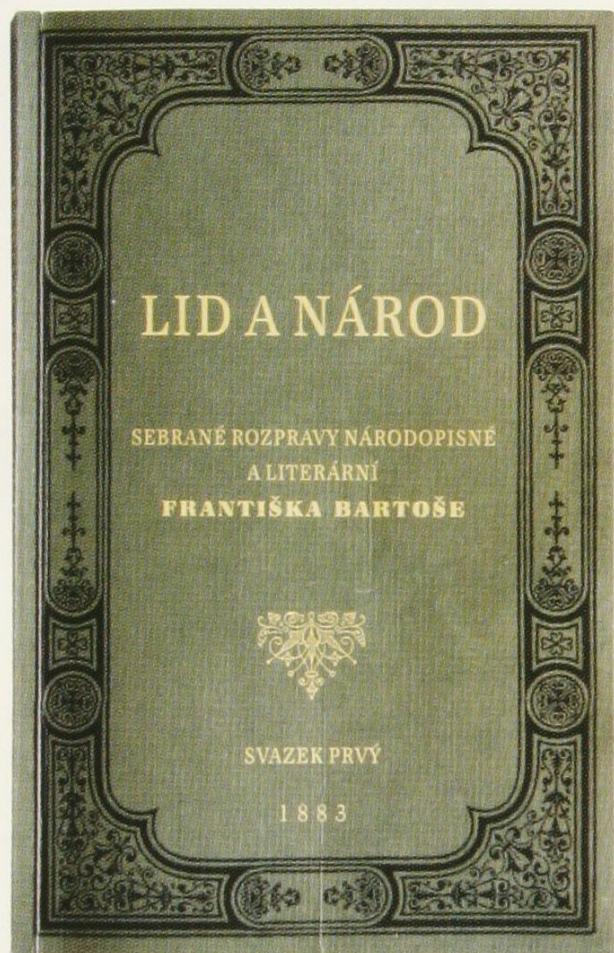

Bartošovými národopisnými rozpravami

Jak jsme Vás již informovali v našem časopise (Folklor 6/2005, s. 59), počátkem minulého roku byla vydána v rámci dlouhodobého edičního projektu Studijního a dokumentačního střediska Františka Bartoše v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně dvoudílná publikace **Lid a národ – Sebrané rozpravy národopisné a literární**.

Vyšla v uvedeném edičním projektu, jehož cílem je zpřístupnění rozsáhlého díla sběratele Františka Bartoše knihovny F. Bartoše ve Zlíně zabezpečil nové vydání první Bartošovy písňové sbírky *Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými z roku 1882, ... dal do rukou odborné i široké veřejnosti dnes obtížně dostupné dílo, zrcadlící období druhé poloviny 18. století a celého 19. století, které – jak konstatuje Bartošův životopisec Josef Bartoša – ... podává jasný obraz o povaze, kultuře a zaměstnání lidu moravského... Spolu se studii stejné povahy a významu – *Moravský lid (1892), Deset rozprav národopisných (1906) a Moravská svatba (1892)* – poskytuje Bartošovo etnografické dílo spolehlivou a bohatou pramennou základnu, jejíž podoby a obsahu se díky použití faksimile textu prvního vydání nedotkly žádné editorské úpravy...*

František Bartoš se v obou svazcích, které poprvé vyšly v uvedených letech ve Velkém Meziříčí v nakladatelství knihkupce J. F. Šaška, jeví jako dobrý pozorovatel a posléze velmi zkušený glosátor viděného.

První díl Bartošovy knihy široce a v mnoha ohledech pojednává o lidové kultuře na Zlínsku a Valašsku. Autor se zabývá většinou aspektů tradičního života nejprve na valašských dědinách zlínského panství. Všimá si rozdílností a společných rysů, zabývá se dětským folklorem a výchovou dětí v rodinách, lidovými zvyky rodinnými (svatba) i výročními (rok církevní, pověry, zvyky a obyčeje), jakož i okolím (hranice národopisné, sousedé, povaha lidu). V knize pak následuje podrobné pojednání o Moravském Valašsku, především o kraji a lidu.

Již v úvodu prvního svazku (s. 5, 6), který otevírá pojednání I. Bývalé panství Zlínské, trefně vyhodnotil význam událostí revolučního roku 1848, zrušení roboty i proběhlou průmyslovou revoluci pro další život venkovského lidu a jeho kultury: *Rokem 1849, veškeren život lidu morav-*

(1837–1906), které patří k základním zdrojům poznání naší lidové kultury. V ediční poznámce uvedené v závěru druhého svazku Karel Pavlišník konstatuje: *Snaha zpřístupnit rozsáhlé dílo Františka Bartoše, jednoho z nejvýznamnějších představitelů nejen českého, ale i slovanského národopisu, které patří k základním zdrojům poznání naší lidové kultury, setkala se stejně jako reedice souboru jeho národopisných studií vydaných v letech 1883 a 1885 pod souborným názvem Lid a národ s mimořádným porozuměním Zlínského kraje. Poté, co finančně prostřednictvím Krajské*

ského rozhodný vzal obrat směrem docela novým. Vychování mládeže dříve na mnoze rodinné odkázáno tu škole, která netoliko mluvu lidu znenáhla pozměňuje, stírajíc z ní zvláštnosti dialektické a dodávajíc jí povšechného rázu řeči spisovné, nýbrž i v názorech lidu a v duchovní jeho povaze veliký obrat způsobuje, vytiskujíc z mysli lidu moderním směrem svým naivní, snivý, poetický názor světa. ... Železnice uvádí lid ve přímý a snadný styk se „světem“ a snadnější nyní způsob zjednatí si peníze třeba na úroky lichvářské usnadňuje mu hověti v potřebách dříve neznámých a opatřiti si rozmanité výrobky novověkého rozvoje průmyslového, kdežto dříve všechno říkajíc obstarávala domácnost.

... onen rozhodný a dalekosáhlý převrat v životě lidu našeho, jež zkrátka nazvati můžeme rozkladem individualit kmenových v individuality osobní. – Ježto pak bývalý konservatismus a houževnatá setrvačnost lidu našeho nyní měrou úžasnou ustupuje novověké pohyblivosti, vše co samostatného a rázovitého v životě a povaze jeho bylo: jeho kroj, jeho zpěvy a zábavy, jeho zvyky a pověry, jeho nářečí se mění a hyne, nebude zajisté nevhod, zachytíme-li několik alespoň rysů bývalé za nedlouho povahy lidu našeho. Státi se tak má, státi se tak musí co nejdříve, neboť se starší generací nynější zahyne ve mnohých krajinách všechna téměř tradice národní, setřen bude všechnen ráz individuální povahy kmenové. Co toho na stránkách následujících podáme, čerpáno již částečně z minulosti buď z vlastních vzpomínek, buď z vyprávění lidí starších.

Snaha o zaznamenání původních lidových tradic byla u F. Bartoše a jeho současníků do určité míry odrazem podobných dobových úsilí v německém i slovanském prostředí, kde se již sbíraly všechny zbytky národních tradic. Svědčí o tom i nabádání Karoliny Světlé v jejich Vzpomínkách (Osvěta Vlčkova, r. 1877 s. 17; cit. u Bartoše s. 7): Káže nám nejen pouze pieta ku předkům a k odkazům jejich, nýbrž předkem svatá vlastenecká povinnost, aby každý z nás v kritické této době, kdež se snad rozhodněji než kdy dříve jedná o naše bytí a nebytí, dle sil a schopností svých se snažil vynajíti, stopovati a zachytiti každý i ten nejslabší rys zvláštnosti naší národní, než ještě se rozplyne ve všeobecném onom rázu, jež za nedlouho stejná u všech národů vzdělanost utiskne ve tvářnost celé Evropy, abychom takto si poznamenali, co v ní bylo a jest našeho a tím na vždy vykážati se mohli.

V dalším textu úvodu si Bartoš všimá rozdílnosti tehdejší rozdrobené individuality kmenové, které – jak předpokládá na s. 8 – by se mohly slučovat v novou a mohutnější individualitu tělesa národního: *Kmenové individuality lidu českého, kteréž se připomínají na počátku rozvoje státu českého, jakými byli kmeny Charvátů, Lučanů, Pšovánů, Děčanů, Lemuzův a j. dávno již splynuly až na skrouné zbytky v jednotný celek národa českého. Na Moravě poněkud jinak věci se mají. Tu liší se posud určitě a přesně od sebe nejen hlavní individuality kmenové Hanáků, Slováků, Valachův a j. kromem, nářečím, zvykem a mravem ba i typickou fysiognomií, nýbrž i mezi těmito většími individualitami kmenovými vynikají opět individuality menší dosti patrně. Tyto soustřeďují se obyčejně v obvodu bývalých panství.*

Dále v prvním svazku vcelku podrobně a dokumentaristicky popisuje rysy panství Zlínského (na 155 stranách z celkových 244) z různých aspektů a zajímavostí. Při čtení pasáží a listování oběma svazky se nabízí z každé stránky zajímavá citace, dokreslující proměňující se stav valašské lidové kultury v polovině 19. století: (s. 35) ... a tento vkusný, ladný, svěčný kroj národní nyní už pokládati se může za vyhynulý, (s. 41) ... nářečí zlínské jest čisté nářečí slovácké, jehož rozlohu i hranice ethnografické v Uhřích i na Moravě vypsál A. V. Šembera ... Slovácké nářečí moravské rozestupuje se v několikero podřečí; na Zlínsku mluví se celkem tak jako na Brodsku... (s. 47) Kázeň domácí bývala přísná i strohá ... Pročež jak mile dítě do rozumu přišlo, při nejmenším provinění prut nebo tatar míval hody. (s. 74 an.)

Svatba, jsouce pokládána za nejdůležitější událostí rodinnou ... slavovala se okázale za obřadů starobylých ... Promluvy, jež řečníci tito činili, pokud byly obsahu vážného, pronášely se vesměs přesným jazykem spisovným, řeči obsahu žertovného obyčejně nářečím domácím. (s. 111 an.) Štedrý den byl v pravdě dnem štědrým. ... Zbytky od večere rozdrobí se a rozsybou po polích ptáčkům zpěvákům a zvěři. Dobytku dává se po oplátku, v němž zapečena tráva od slavnosti Božího Těla a barvínek z věnce, jímž toho dne ovinuta byla monstrance. Husám pomaží se hlavy medem, aby byly dobré, slepicím nasype se žíru do obruče, aby se netoulaly a nezanášely. Kohout a houser dostanou česneku, aby byli bujni. (s. 129) Nějaká „čarodenica“ bývala takměř v každé dědině. Jména za ni obyčejně každá stará žena nevrhá a svárliová, jak říkají „baba sekútná“.

... Chodívali až kamsi daleko na Valachy k „božcovi“ o radu a pomoc... (s. 140 an.) Ten týden po sv. Martině mívali v dědinách obecní sýpku, při níž na společné útraty ustrojili si dobrou večeri. Sypalo se nejprve na ponocné, ... pak byla řečená sýpky pořadová ... z toho dostal obecní zvonář, kostelníci ... ječmen se ihned dražbou prodal a za peníze stržené zaplatil se vepř objednaný a pivo. (s. 153 an.) Co lid náš jedině s větším tělesem národním, s národem českým spojovalo, byl český jazyk spisovný, posvátný to jazyk chrámový. Všem svým modlitbám lid od věkův nepamětných učil se v jazyce tom, jazykem tím zpíval písně nábožné ve chrámě i doma, užívati v té příčině nářečí svého domácího byl by si snad

za hřích položil. (s. 183 an.) Čtrnácte dní před sv. Duchem odlučují se jehňata od matek, ovce terigují se na salaš, kde pobudou 16 – 20 neděl... Vrchní správu nad salašem vede bača, jemuž podřízeni jsou valach a hoňák. Bača musí býti spořádaný muž ženatý ... Všichni nocouávají v kolibě, bača spává na lavě, valach a hoňák na zemi, čerstvými četinami (chvojím) a halenami postlané. ... Od jara do sv. Maří Majdaleny dojí se ovce třikráte za den: časně ráno (salašníci ustávají při třetí hodině), o poledni a večer. ... První večer, když jsou ovce na salaši, schází se tam svobodná chasa „na zlezlí“. Bača je počastuje prvním sladkým sýrem a žinčicou. (s. 197) Na Valašsku zachoval se posud zvláštní druh věštců – zaříkávačů, jimž „božec“ říká a „bohoň“ nadávají. Božec takový zaklíná „vředy a nácty“, odvádí kroupy s polí na hory, pomáhá od čarův a kouzel a „poznámenává“ čarodějnice ... Mne šťastná náhoda svedla s božcem ženského pohlaví, velmi čipernou to babkou..., kteráž mi své formule zaříkávací svěřila s tou výhradou, že nikdy neužiji a žádné konkurence činiti nebudu. (s. 233 an.) ... Jmenovitě kletá „gořalka“ vrhá ubohý ten lid v bídu hmotnou a porobu duchovní. Čím větší ve kterém kraji bída, tím více tam obětí vyžaduje kořaleční mor. Hospod a židovských krčem všude plno. O slavnostech připravují si z kořalky „valašské thé“. ... Jako jinde víno, tak na Valašsku kořalku opěvují za nejlepší dobro v tomto slzavém údolí: Na to gořalenka na svět přišla, aby starost z hlavy vyšla. Jak já jí vypiju skleničku, já sobě zazpívám písničku.

Druhá Bartošova kniha je věnována nejprve Podluží a Podlužákům. Tato část nese podtitul Národopisný obrázek z jižní Moravy. Svazek však obsahuje také další oddíly, jejich obsahem je popis života a životního prostředí Moravských Kopaničářů (Národopisný obrázek z jihovýchodní Moravy) a pojednání O naší poezii kramářské a Tři filologické „humoresky“.

Oba svazky Bartošových „rozprav“ na téma Lid a národ vřele doporučuji všem našim vedoucím. Na následujících adresách si můžete publikace objednat: Knihovna Františka Bartoše, Třída T. Bati č. 204, 761 60 Zlín, odpovědná pracovnice: B. Severinová, telefon 576 011 531, e-mail: zvuk@kfbz.cz.

Synek František